

Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.–2024. gadā

SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs

Autori

Dr. Arnis Sauka ir SSE Riga profesors, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centra direktors, kā arī Valsts Konkurētspējas komisijas un Vidzemes Augstskolas padomes priekšsēdētājs. Viņa galvenās pētniecības interešu jomas ir ēnu ekonomika, uzņēmumu konkurētspēja un darbības izvēšana starptautiskajos tirgus. Arnis ir ieguvis Ph.D. Zigenas Universitātē (Vācija) un ir bijis vieslektors Jenčēpingas Starptautiskajā biznesa skolā (Zviedrija) un Londonas Universitātē - UCL (AK)

E-pasts: arnis.sauka@sseriga.edu

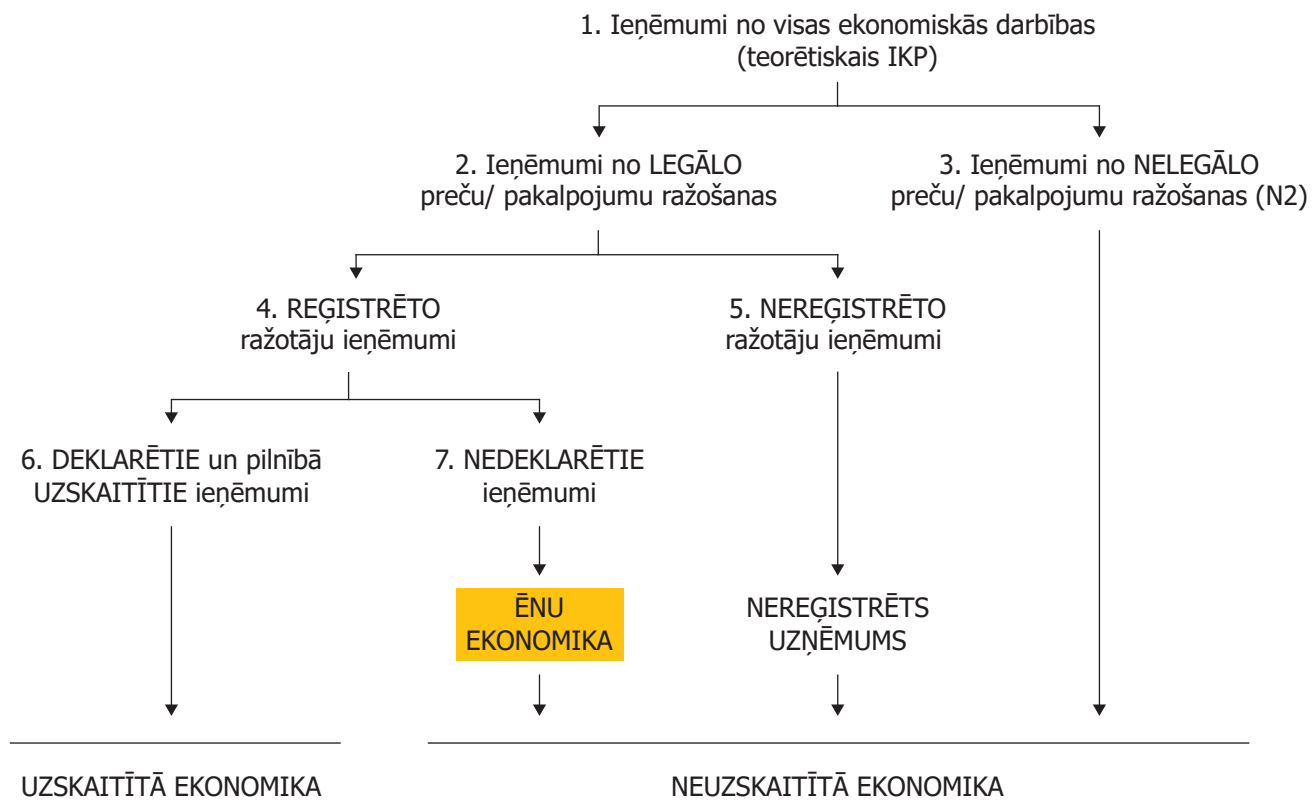
Dr. Tālis Putniņš ir *UTS Biznesa skolas (Sidneja, Austrālija)* un SSE Riga (Latvija) profesors, kā arī Baltijas Starptautiskā ekonomikas politikas studiju centra (Latvija) asociētais pētnieks. Viņa pētniecības interešu lokā ir tādas tēmas kā finanšu ekonomika, tirgus mikrostruktūra, tirgus manipulācijas, izvairīšanās no nodokļu maksāšanas un daļējas pieķeršanas modelēšana. Tālis ir ieguvis Ph.D. Sidnejas Universitātē, kā arī ir bijis vieslektors Kolumbijas Universitātē un Ņujorkas Universitātē.

E-pasts: talis.putnins@sseriga.edu

Kopš 2009. gada:

- Kāds ir ēnu ekonomikas apjoms Latvijā, Lietuvā un Igaunijā?
- Kādi ir galvenie ēnu ekonomikas apjoma ietekmējošie faktori?
- Ko darīt, lai mazinātu ēnu ekonomiku?

Uzskaitītās un neuzskaitītās IKP komponentes

Volume 43, Issue 2, May 2015, Pages 471–490

Contents lists available at [ScienceDirect](http://www.sciencedirect.com)

Journal of Comparative Economics

journal homepage: www.elsevier.com/locate/jce

Measuring the shadow economy using company managers

Tālis J. Putniņš^{a,b,*}, Arnis Sauka^{b,*}

^a *University of Technology, Sydney, Australia*

^b *Stockholm School of Economics in Riga, Riga, Latvia*

Pētījums

- “Tiešā apsekojuma metode” — uzņēmēji kā eksperti
- 2025. gadā par 2024. un 2023. gadu
- 506 telefona intervijas Latvijā, 502 Lietuvā, 500 Igaunijā (2025. gada pētījums)
- Nejaušā izlase, Orbis datu bāze
- Intervijas veic Norstat Latvija
- Indekss balstās uz IKP mērīšanas ieņēmumu pieeju

Ēnu ekonomikas galvenās komponentes

- Ienākumu neuzrādīšana (peļņa)
- Darbinieku skaita neuzrādīšana
- Aplokšņu algas
- % no ienākumiem, kas tiek maksāti lai 'nokārtotu lietas':
kukuļošana
- % no līguma summas, kas tiek maksāta lai nodrošinātu valsts
pasūtījumus: korupcija

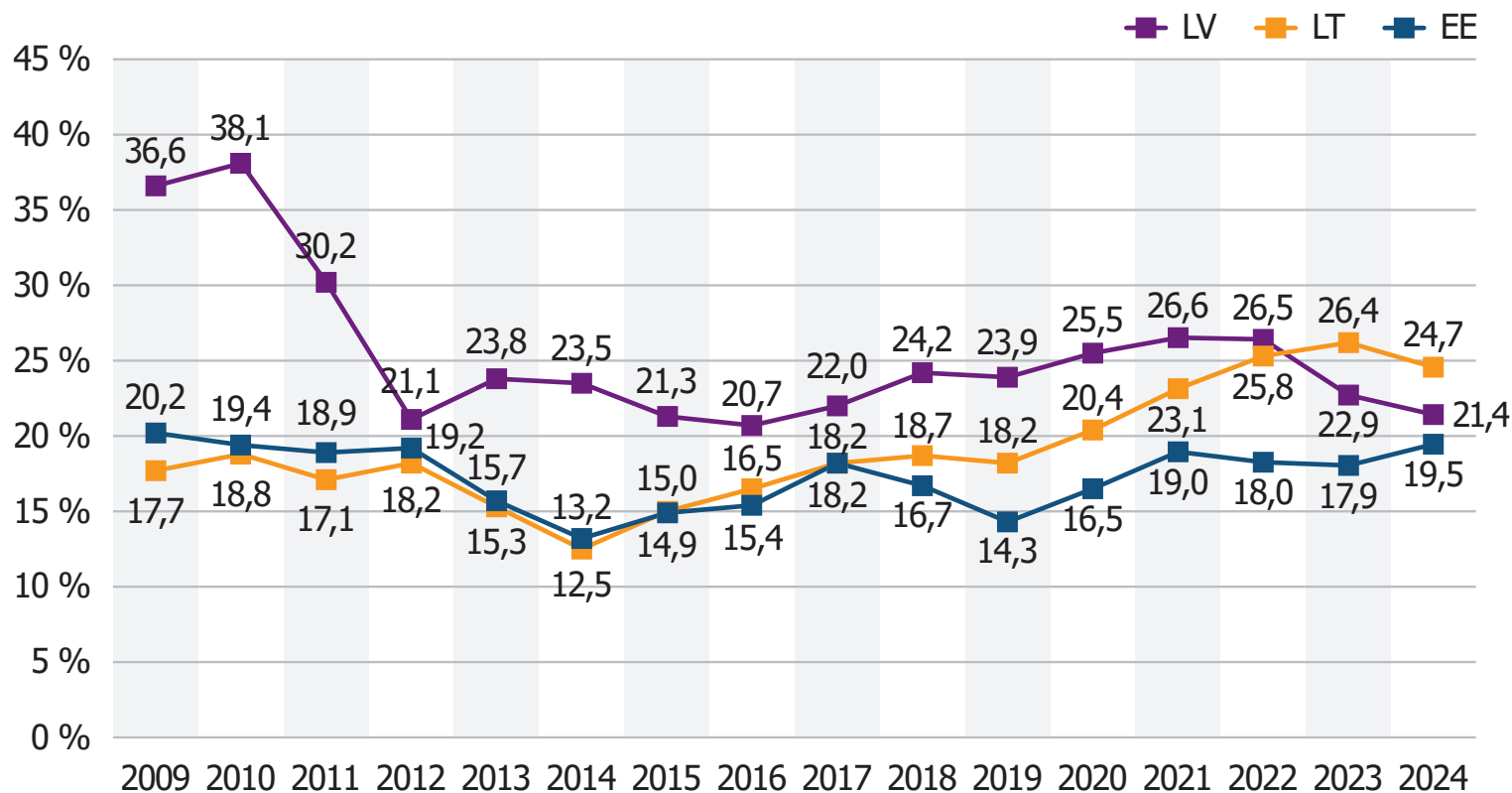
Ēnu ekonomikas apjoms Latvijā, Lietuvā un Igaunijā 2009.–2024. gadā Rezultāti

Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs (% no IKP) 2009.–2024. gadā

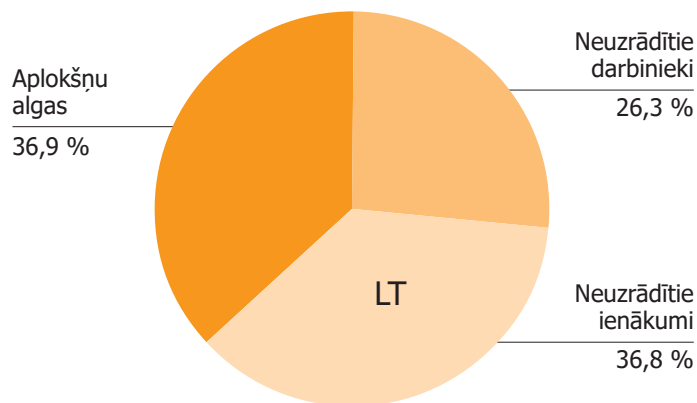
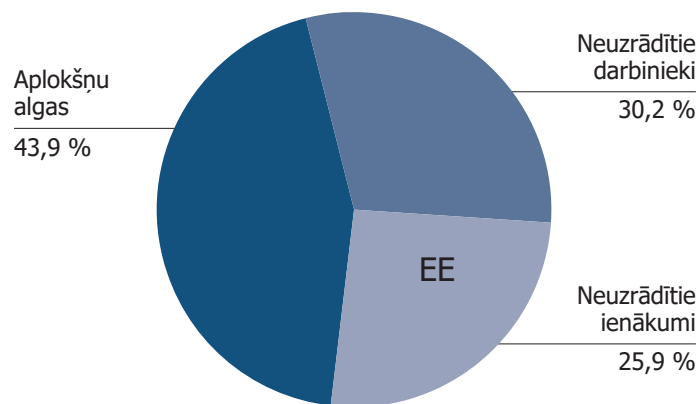
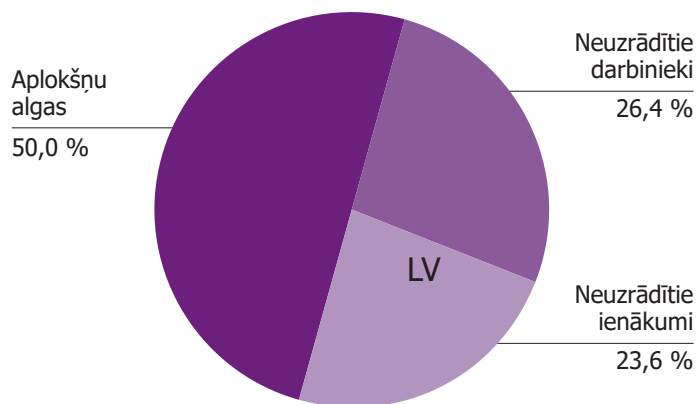
	2024–2023	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018
LV	-1,5 (-3,7 -0,9)	21,4 (18,7 24,2)	22,9 (20,2 25,5)	26,5 (24,5 28,5)	26,6 (24,9 28,3)	25,5 (23,6 27,4)	23,9 (21,4 26,3)	24,2 (21,5 26,8)
LT	-1,7 (-4,1 0,7)	24,7 (22,1 27,3)	26,4 (23,1 29,7)	25,8 (22,2 29,5)	23,1 (20,6 25,7)	20,4 (18,4 22,3)	18,2 (16,5 19,9)	18,7 (17,0 20,4)
EE	+1,6 (-0,4 3,5)	19,5 (17,1 21,8)	17,9 (15,6 20,2)	18,0 (15,3 20,7)	19,0 (16,1 21,9)	16,5 (14,3 18,8)	14,3 (12,3 16,3)	16,7 (14,5 18,8)

	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
LV	22,0 (19,6 24,5)	20,7 (18,0 22,6)	21,3 (19,0 23,7)	23,5 (20,5 26,6)	23,8 (20,7 26,9)	21,1 (18,5 23,6)	30,2 (27,6 32,7)	38,1 (35,9 40,3)	36,6 (34,3 38,9)
LT	18,2 (16,1 20,4)	16,5 (14,8 18,3)	15,0 (13,8 16,3)	12,5 (11,0 13,9)	15,3 (13,6 17,1)	18,2 (16,4 20,1)	17,1 (15,2 19,0)	18,8 (16,9 20,6)	17,7 (15,8 19,7)
EE	18,2 (16,1 20,3)	15,4 (13,1 17,8)	14,9 (12,4 17,4)	13,2 (11,3 15,1)	15,7 (13,5 17,9)	19,2 (16,6 21,9)	18,9 (16,8 20,9)	19,4 (18,0 20,8)	20,2 (18,7 21,7)

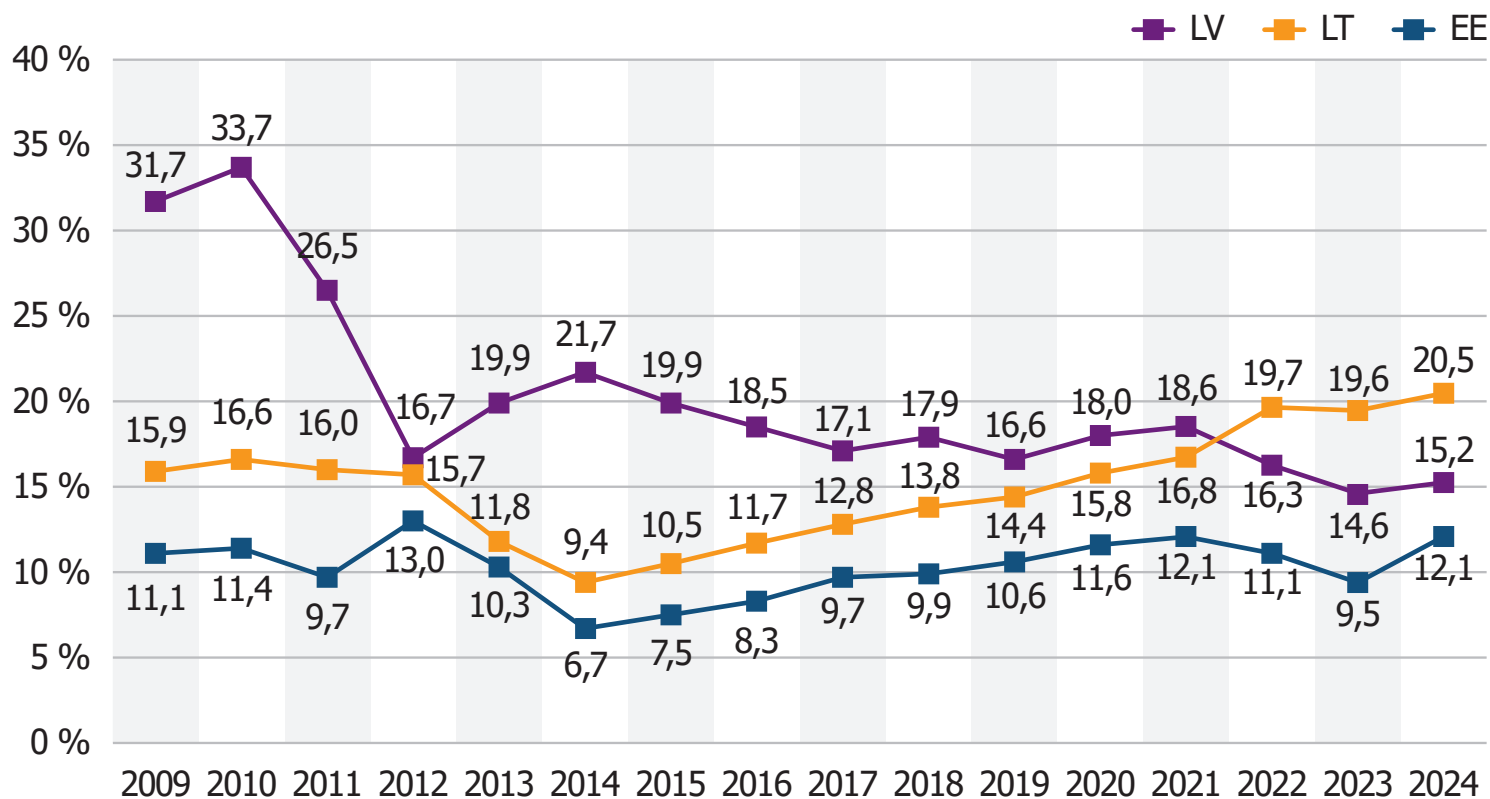
Ēnu ekonomikas dinamika Baltijas valstīs (% no IKP) 2009.–2024. gadā

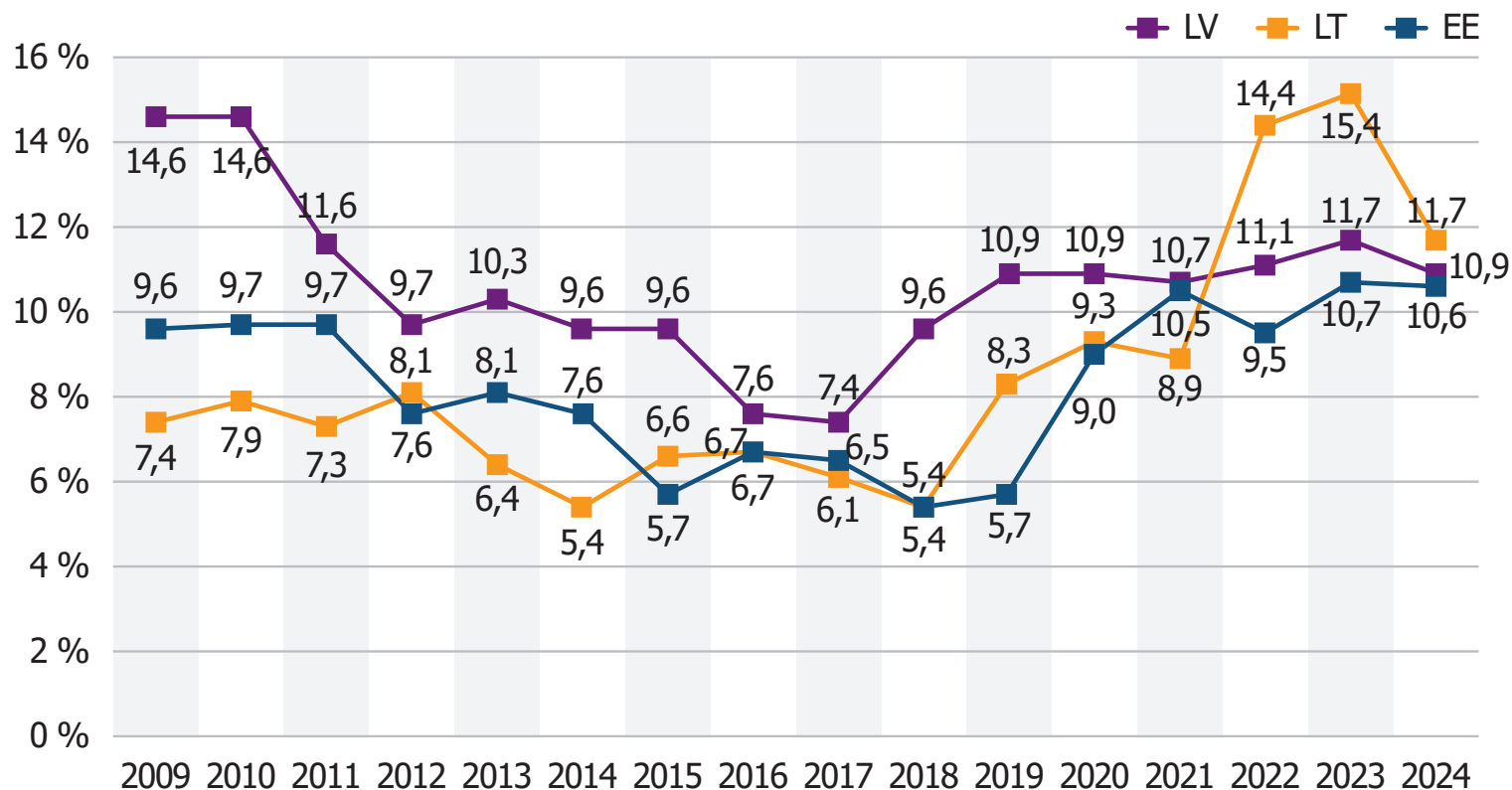
Ēnu ekonomiku veidojošās komponentes 2024. gadā

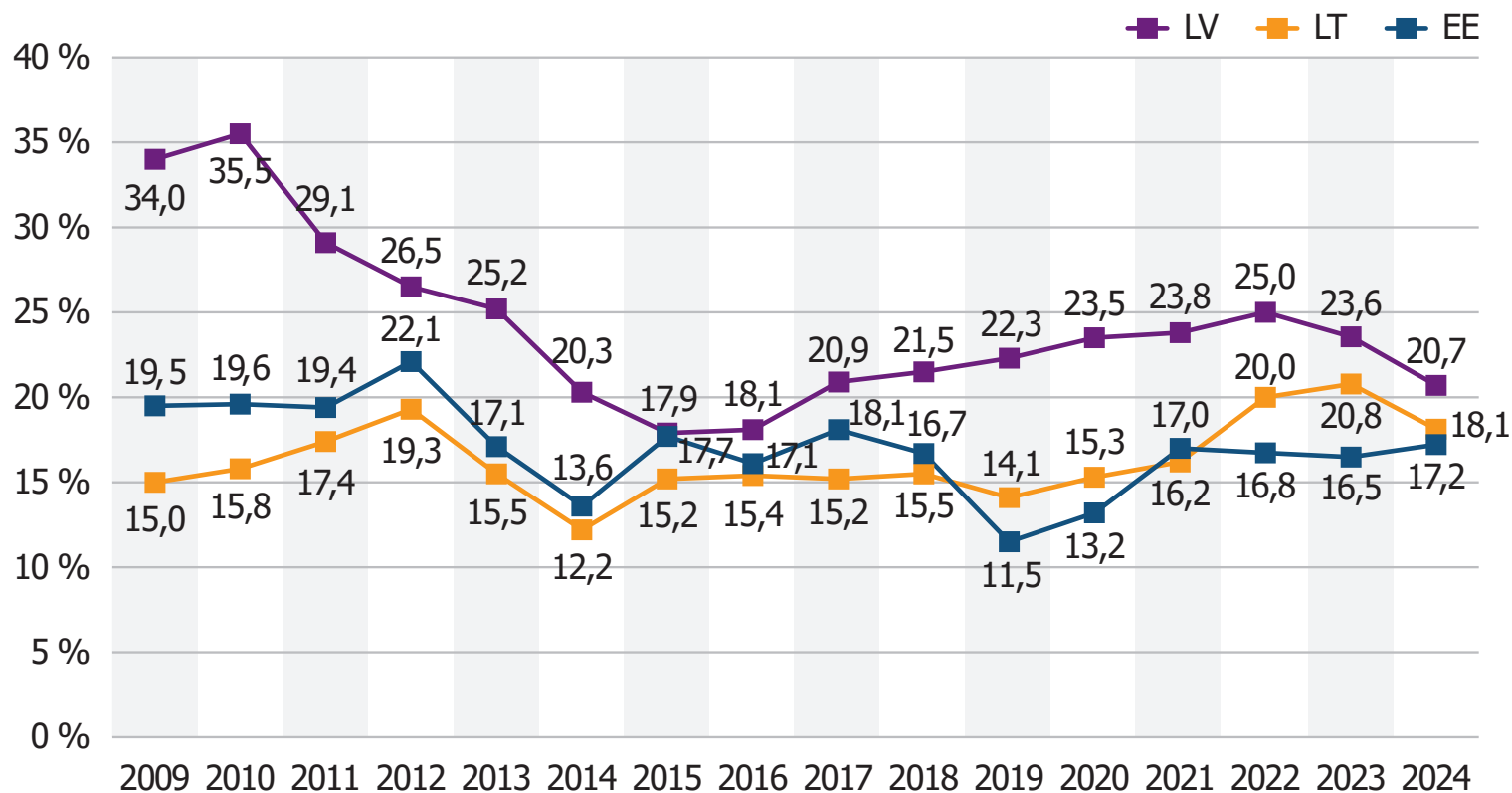
Ienākumu neuzrādīšanas apjoms 2009.–2024. gadā (vidējā ienākumu daļa %, kuru uzņēmumi slēpj no valsts)

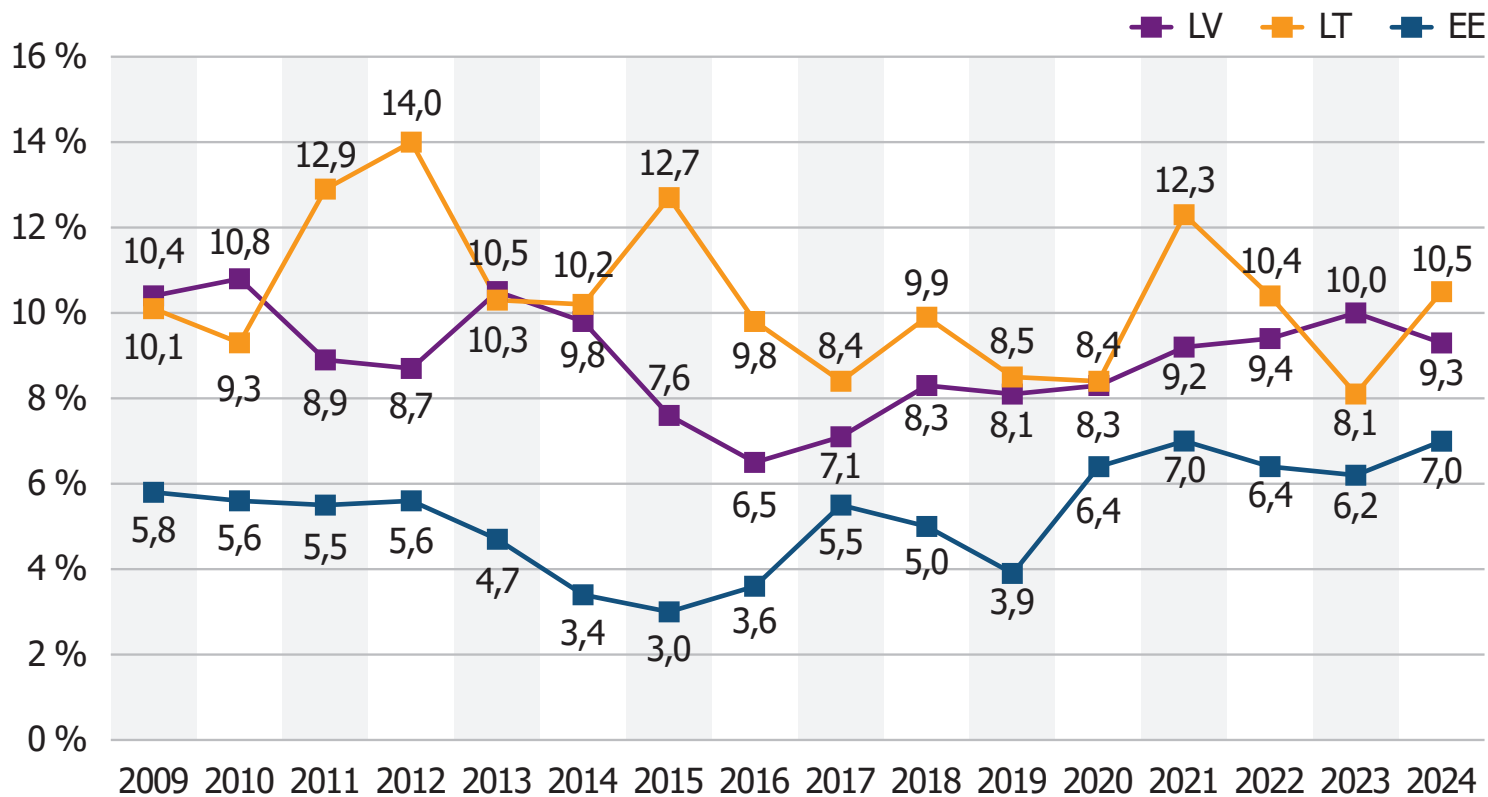
Darbinieku neuzrādīšanas apjoms 2009.–2024. gadā (vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma)

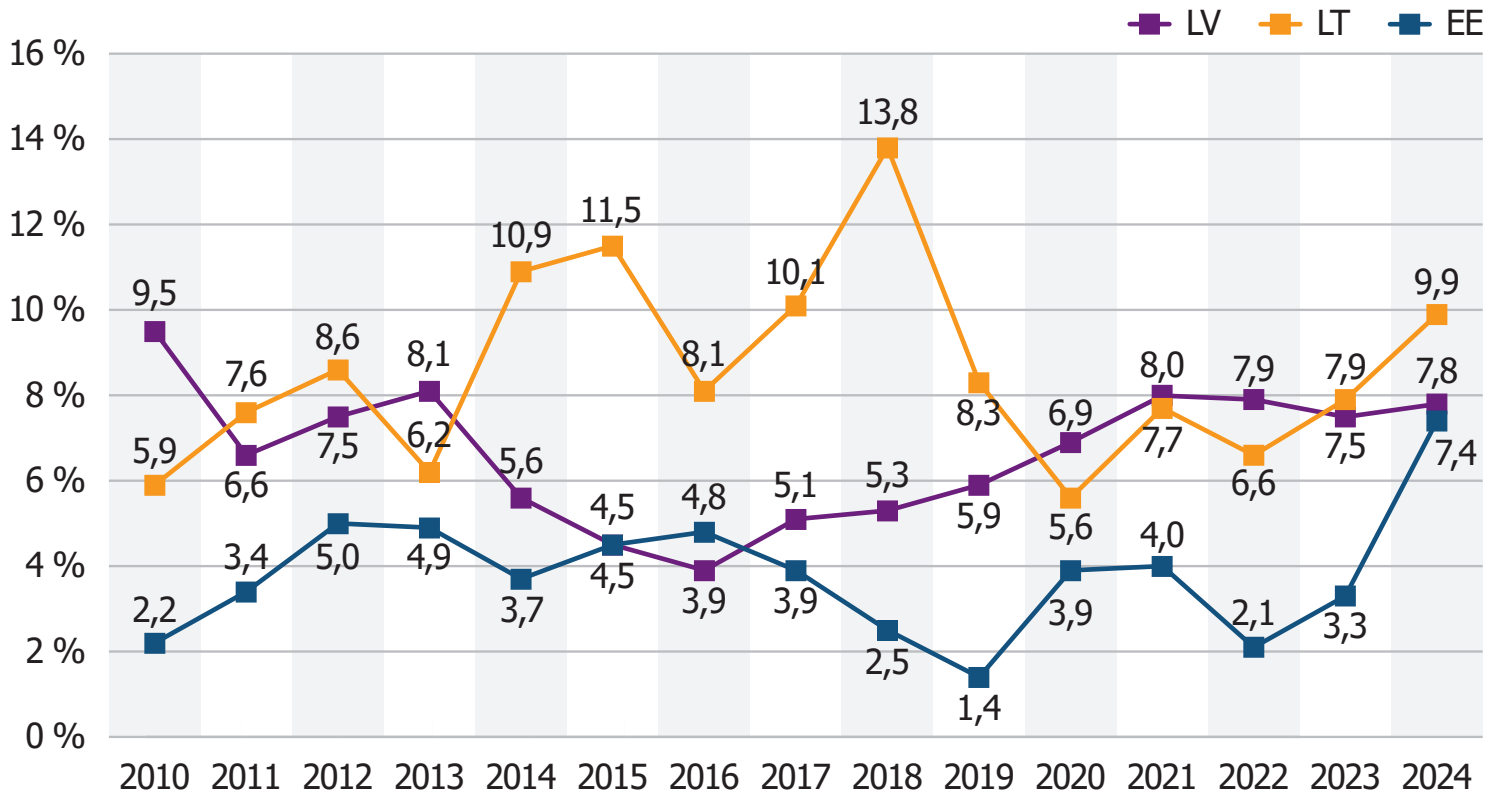
Aplokšņu algu apjoms 2009.–2024. gadā (vidējā algas daļa %, kuru uzņēmēji reāli maksā, bet slēpj no valsts)

% no maksājumiem, lai 'nokārtotu lietas' 2009.–2024. gadā (% no ienākumiem, ko uzņēmumi vidēji maksā 'kukuļos')

% no līguma summas, lai nodrošinātu valsts pasūtījumu 2010.–2024. gadā

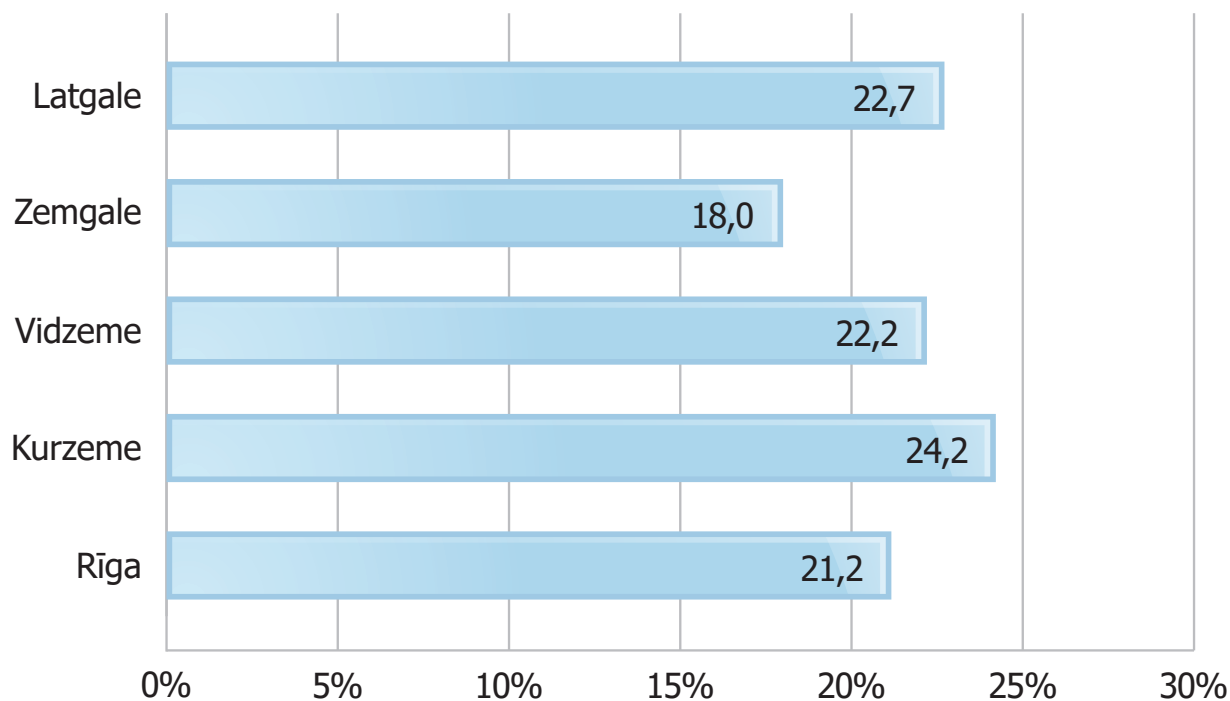

% no kopējā preču vai pakalpojumu daudzuma, ko sniedz neregistrētie uzņēmumi 2013.–2024. gadā

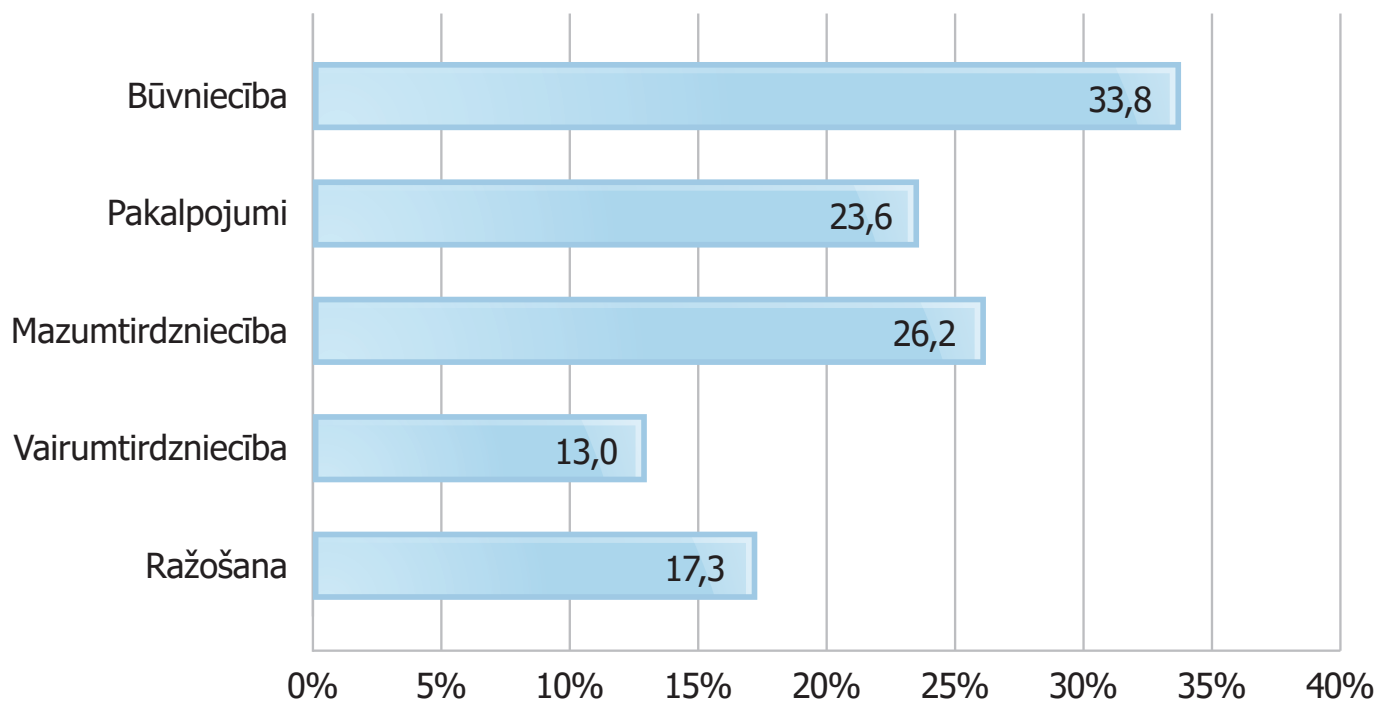
	Latvija	Lietuva	Igaunija
2024. gads	10,1 (8,4 11,9)	9,4 (8,0 10,9)	8,6 (7,0 10,1)
2023. gads	8,8 (7,3 10,4)	8,4 (6,9 9,9)	6,5 (5,3 7,8)
2022. gads	8,5 (7,2 9,9)	9,5 (7,8 11,2)	6,3 (5,0 7,6)
2021. gads	8,6 (7,5 9,7)	9,0 (7,5 10,6)	6,7 (5,4 8,0)
2020. gads	8,4 (6,7 9,2)	6,2 (4,9 7,4)	4,0 (3,1 5,0)
2019. gads	8,0 (6,7 9,2)	9,2 (7,8 10,6)	4,0 (3,0 5,1)
2018. gads	8,6 (7,3 10,1)	10,0 (8,8 11,3)	6,4 (5,0 7,9)
2017. gads	6,5 (5,3 7,8)	8,6 (7,5 9,8)	7,0 (5,7 8,5)
2016. gads	5,3 (4,1 6,5)	8,4 (7,5 9,4)	6,1 (5,1 7,1)
2015. gads	5,2 (4,1 6,3)	7,3 (6,5 8,1)	5,8 (4,5 7,1)
2014. gads	5,6 (4,5 6,7)	5,2 (4,5 6,0)	6,3 (4,5 8,2)
2013. gads	5,4 (4,2 6,6)	6,2 (5,3 7,1)	7,6 (5,4 9,9)

Ēnu ekonomika reģionos, sektoros, dažāda lieluma uzņēmumos

Ēnu ekonomikas lielums (% no IKP) Latvijas reģionos (2024. gadā)

Ēnu ekonomikas lielums Latvijā (% no IKP) nozaru dalījumā (2024. gadā)

Iesaistīšanās ēnu ekonomikā

- Mazāki uzņēmumi (pēc nodarbināto skaita) iesaistās ēnu ekonomikā vairāk kā lielle uzņēmumi
- Jaunāki uzņēmumi iesaistās ēnu ekonomikā vairāk kā salīdzinoši vecāki uzņēmumi

Galvenie ēnu ekonomiku ietekmējošie faktori

Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

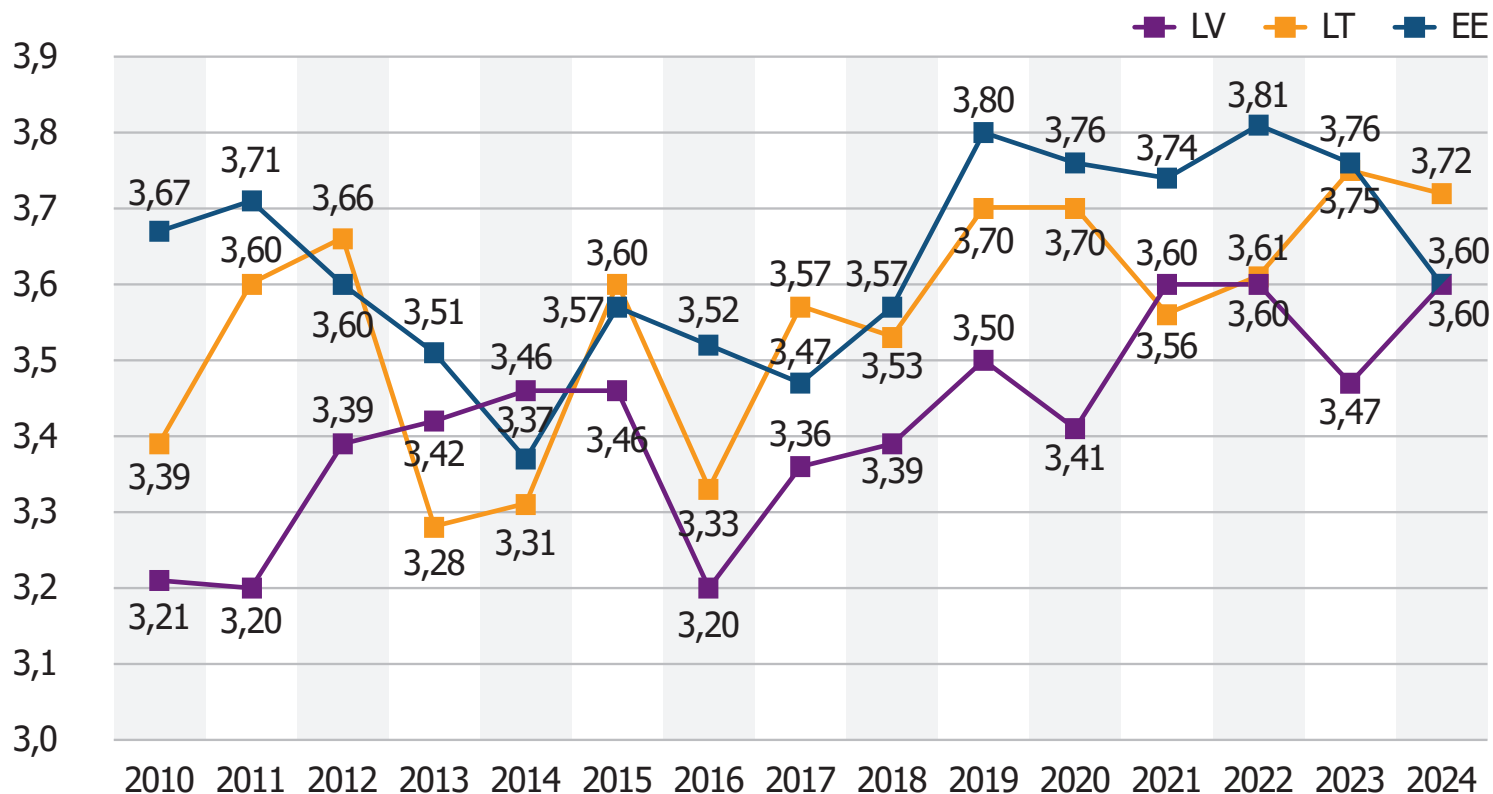
- Lielāka iespēja tikt pieķertiem nemaksājot nodokļus un būtiskākas sekas → mazāka uzņēmēju iesaistīšanās ēnu ekonomikas darbībās

Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

- Neapmierinātība → vairāk ēnu darbība
- Iesaistīšanos ēnu ekonomikā visvairāk ietekmē neapmierinātība:
 - ▶ Ar biznesa likumdošanu (stiprākais efekts)
 - ▶ Ar VID darbu
 - ▶ Ar nodokļu politiku
 - ▶ Ar valdības atbalstu (vājākais efekts)

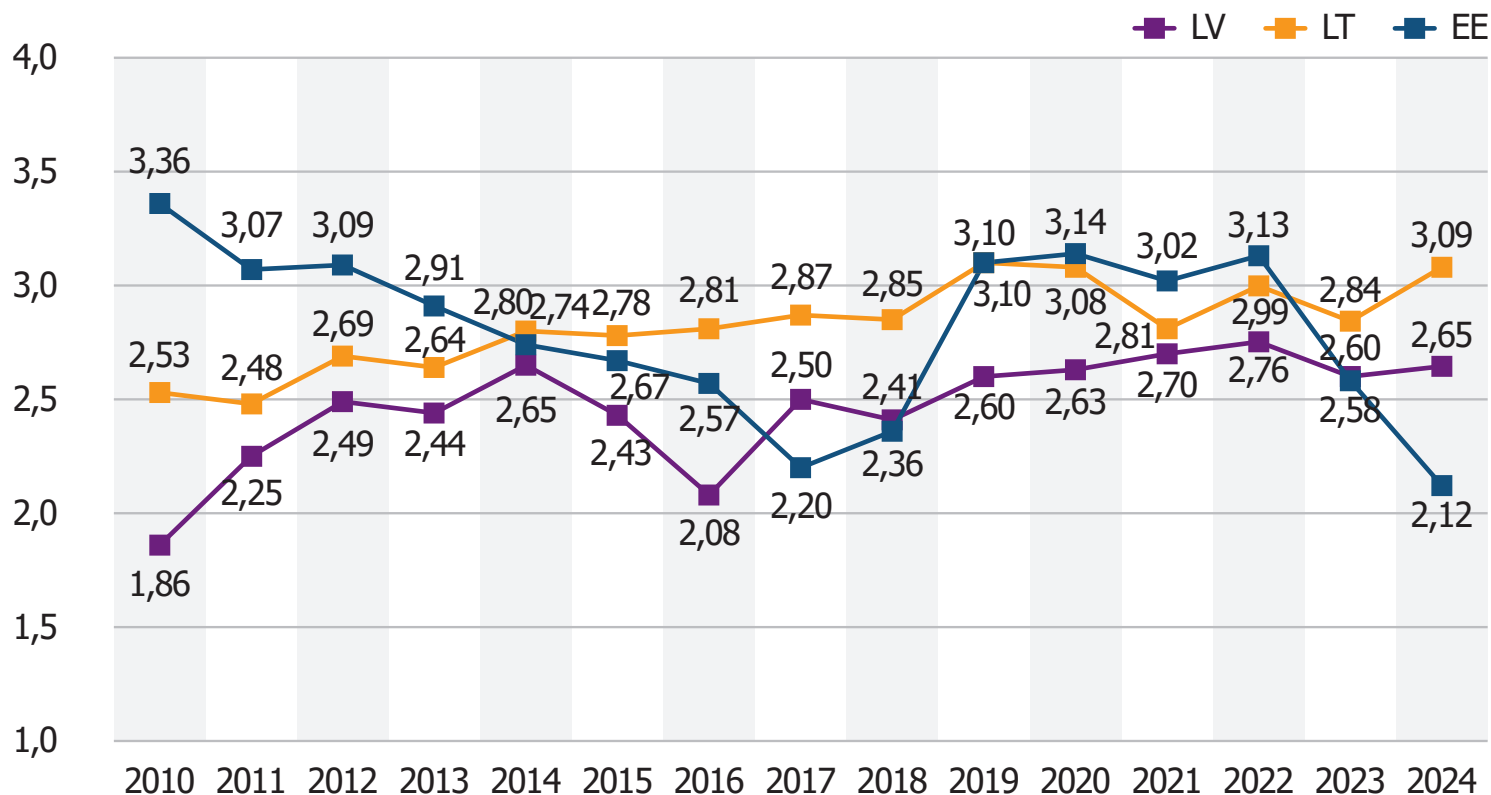
Apmierinātība ar VID 2010.–2024. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5'- ļoti augstu apmierinātību)

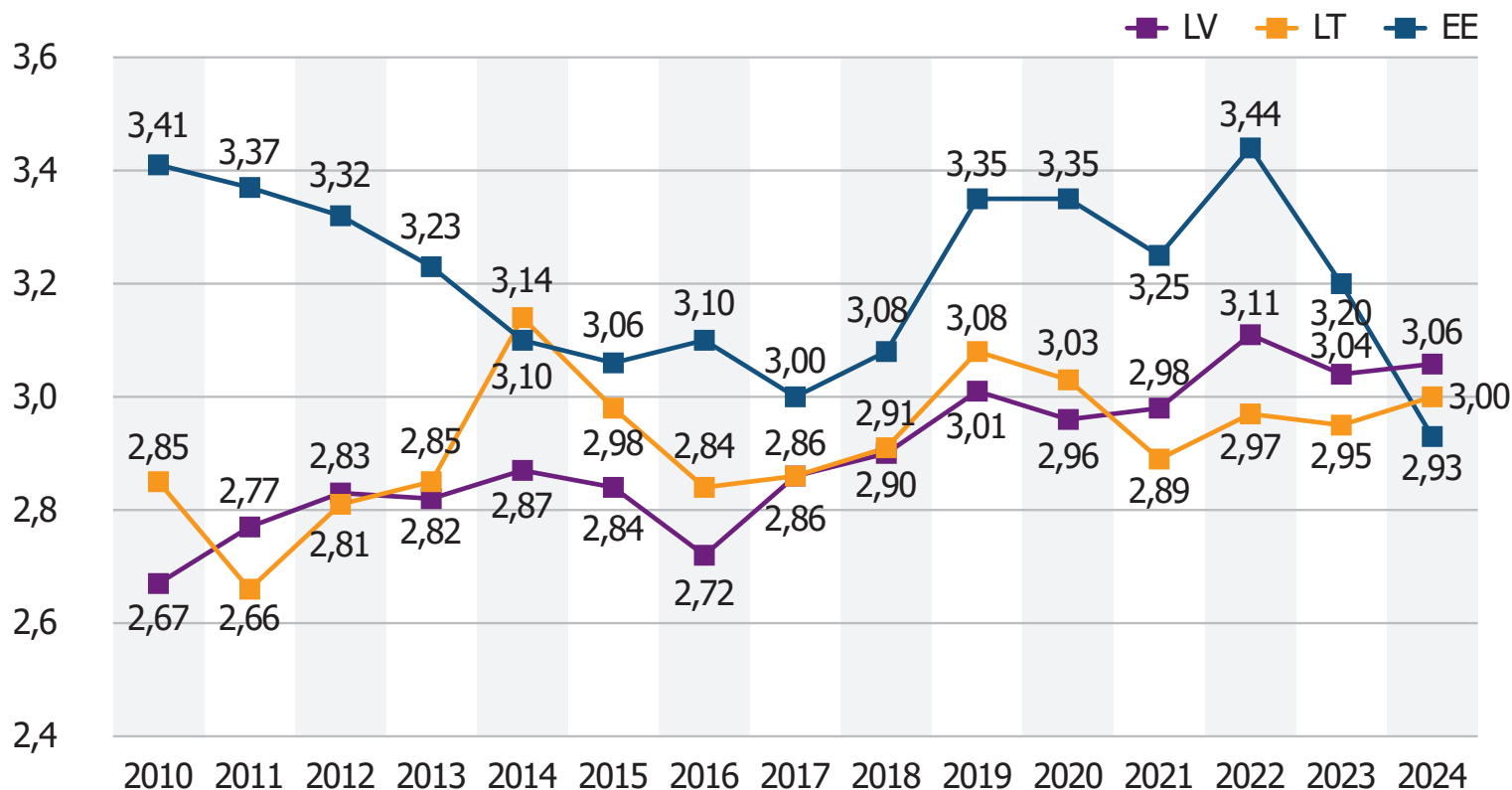
Apmierinātība ar valdības nodokļu politiku 2010.–2024. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

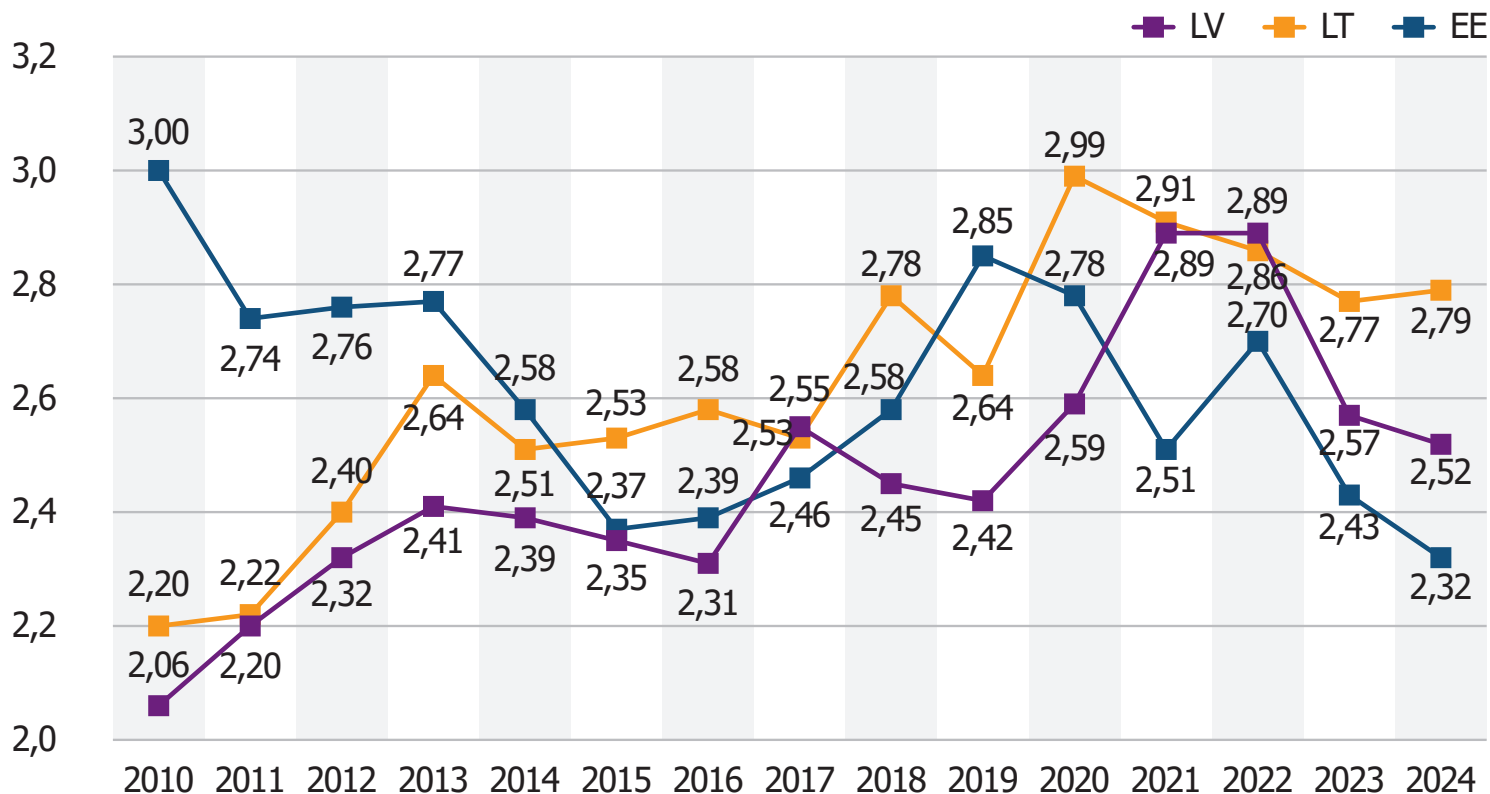
Apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti 2010.–2024. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

Apmierinātība ar valdības atbalstu uzņēmējiem 2010.–2024. gadā

(Vidējais vērtējums. '1' nozīmē ļoti zemu, bet '5' - ļoti augstu apmierinātību)

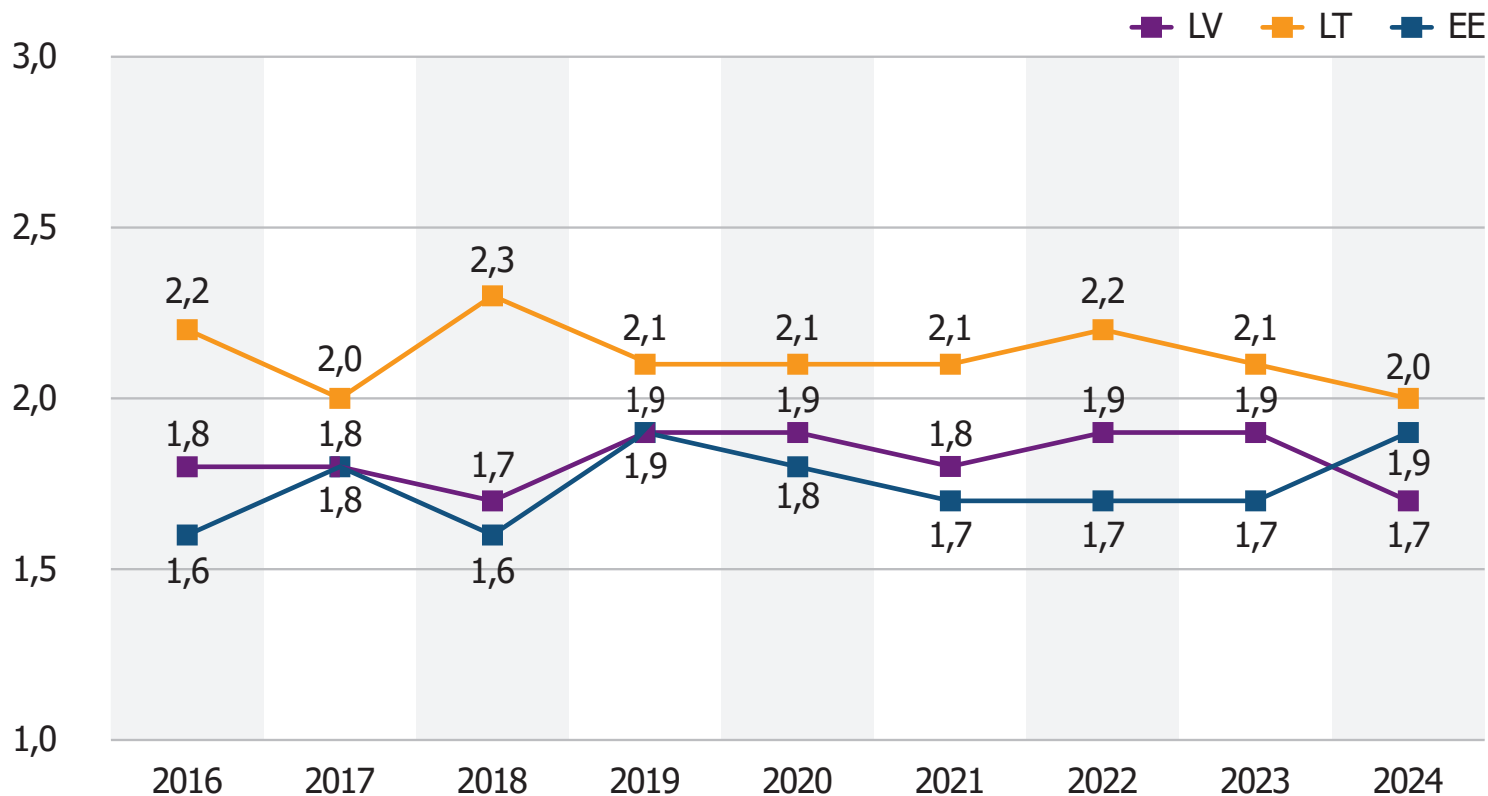
Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

- Lielāka tolerance pret iesaistīšanos ēnu ekonomikā →
lielāka iesaiste ēnu ekonomikā

Nodokļu morāle

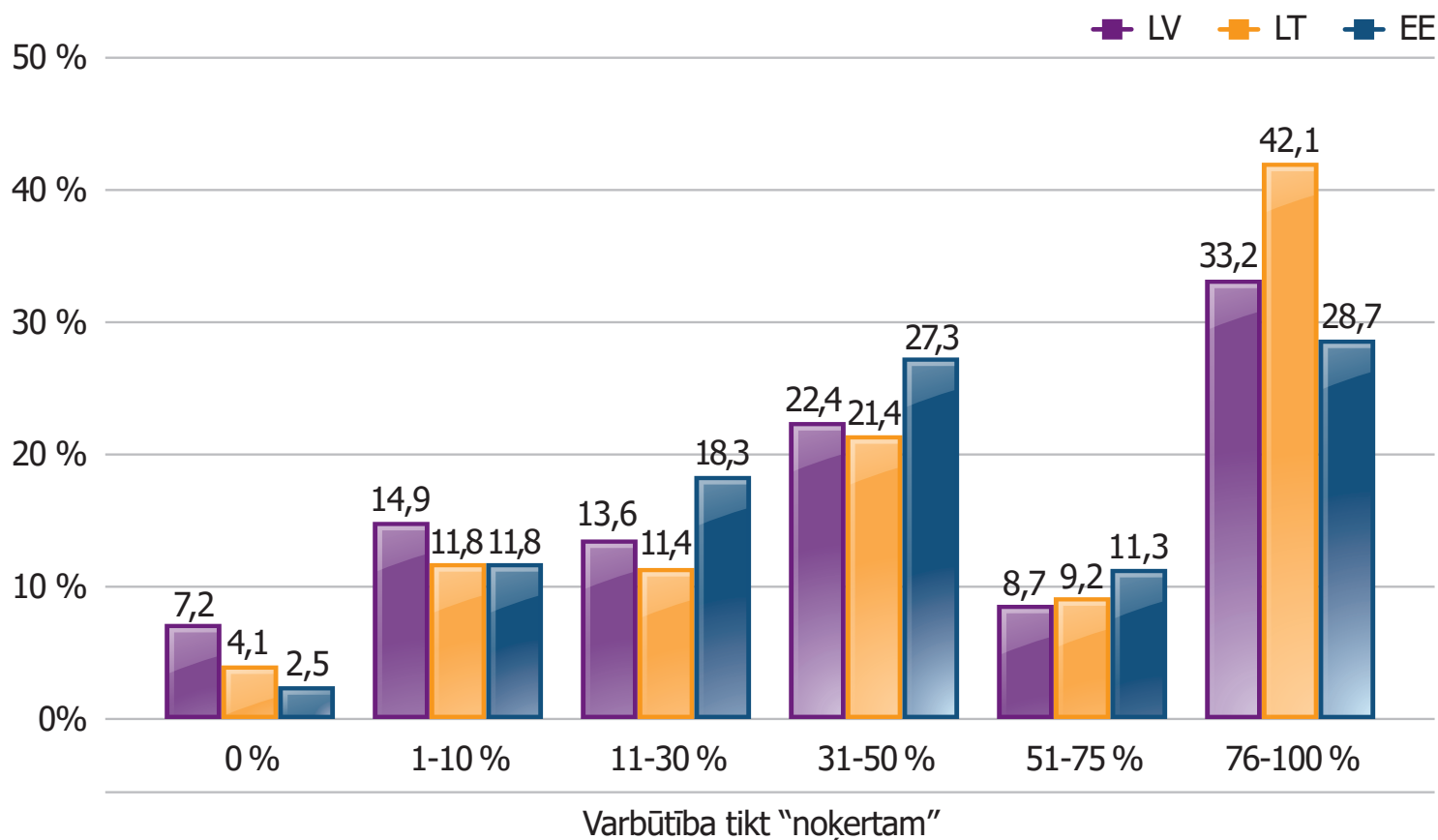
Krāpšanās ar nodokļiem vienmēr ir attaisnojama, ja rodas šāda iespēja.

(Vērtējums 5 punktu skalā, kur 1 nozīmē, pilnībā nepiekrītu (augsta nodokļu morāle), bet 5 – pilnībā piekrītu).

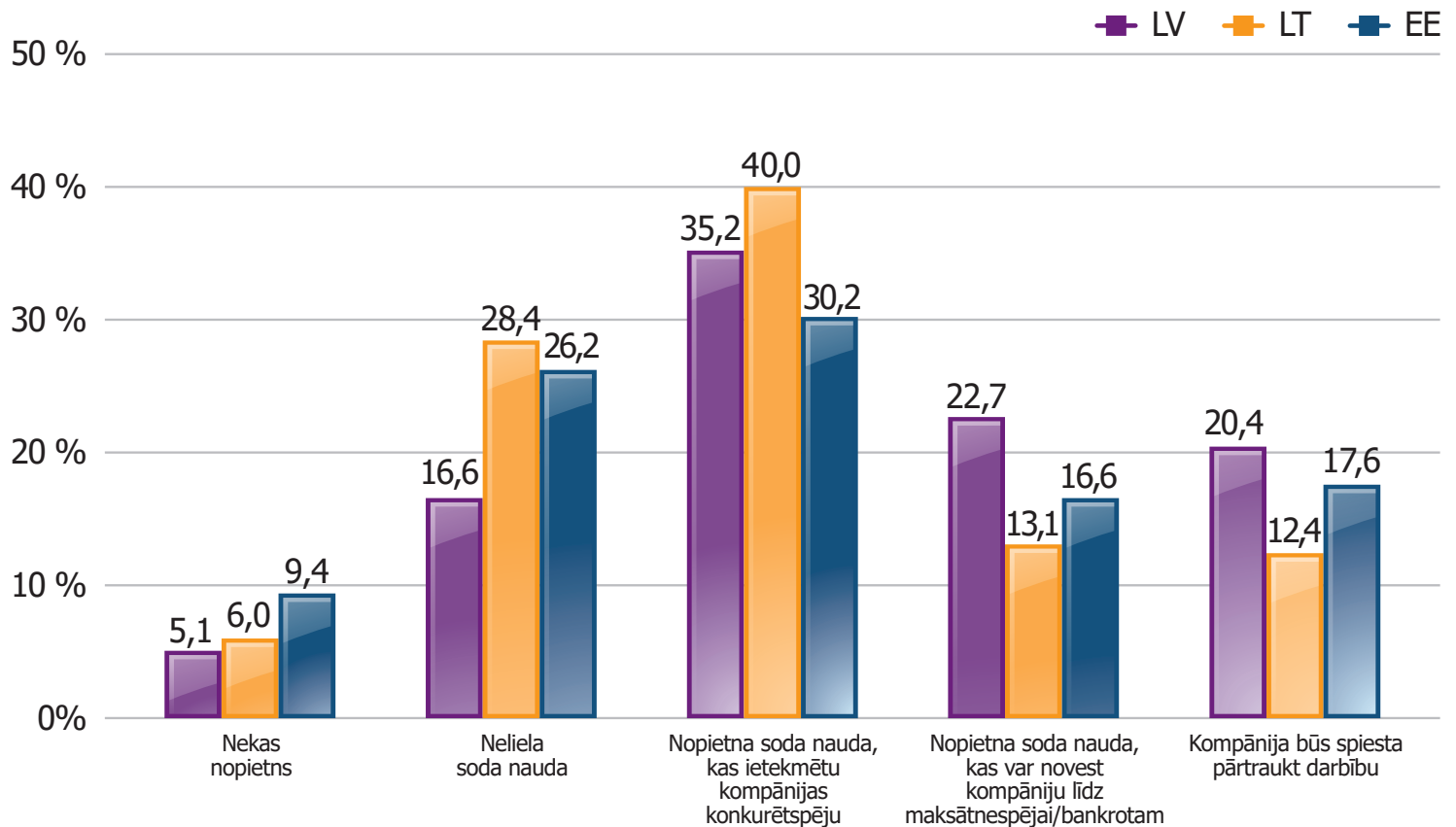

Varbūtība tikt “noķertam”, ja kompānija maksā aplokšņu algas.

Skalā 1—100%. Atbilžu sadalījums, 2024. gads.

Kādas būtu sekas, ja kompānija Jūsu nozarē tiktu piekerta par nepatiesu rādījumu sniegšanu?

Pētījuma kopsavilkums

SSE Rīga ēnu ekonomikas indeksa Baltijas valstīs mērķis ir mērīt ēnu ekonomikas apjomu un analizēt uzņēmēju iesaistīšanās ēnu ekonomikā ietekmējošos faktorus Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Mēs izmantojam jēdzienu „ēnu ekonomika”, runājot par reģistrētu uzņēmumu ienākumiem no visām legāli saražotajām precēm un pakalpojumiem, kas tiek apzināti slēpti no valsts iestādēm. Indekss tiek publicēts kopš 2010. gada, lai nodrošinātu politikas veidotājus ar informāciju datos balstītu lēmu pieņemšanai, kā arī veicinātu dziļāku sabiedrības izpratni par uzņēmējdarbības procesiem Baltijas valstīs.

Ēnu ekonomikas indекss tiek aprēķināts balstoties uz Tāļa Putniņa un Arņa Saukas izstrādāto metodoloģiju, kas publicēta 2015. gadā žurnālā *Journal of Comparative Economics*. Indekss tiek veidots, izmantojot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas uzņēmumu vadītāju aptaujas. Aptaujās tiek pielietoti vairāki datu vākšanas paņēmieni, kuri izrādījušies efektīvi iepriekšējos pētījumos iespējami ticamāku atbilžu iegūšanai. Lai aprēķinātu ēnu ekonomikas lielumu procentos no IKP, indeksā ir iekļauti aprēķini par neuzrādītajiem biznesa ienākumiem, neregistrētajiem vai slēptajiem darbiniekiem, kā arī aplokšņu algām. Papildus Baltijas valstīm, šī metode ir pielietota ēnu ekonomikas lieluma aprēķināšanai un ietekmējošo faktoru analīze arī citās valstīs, t.sk., Ukrainā, Moldovā, Rumānijā, Polijā, Kirgizstānā, Gruzijā, Krievijā un Kosovā.

Šajā pētījumā galvenā uzmanība pievērsta aplēsēm par ēnu ekonomiku 2024. gadā un ēnu ekonomikas tendencēm Baltijas valstīs 2009.–2024. gadā. Pētījumā arī analizēti galvenie faktori, kuri ietekmē uzņēmēju iesaistīšanos ēnu ekonomikā.

Pētījuma kopsavilkums

Atbilstoši mūsu aprēķiniem, ēnu ekonomikas apjoms Latvijā no 2016.-2022. gada, ar nelielu izņēmumu 2019. gadā, ir bijis ar pieaugošu tendenci: 20,7% no IKP 2016. gadā, 22,0% 2017. gadā un 24,2% no IKP 2018. gadā, 23,9% no IKP 2019. gadā. 2020. gadā ēnu ekonomika Latvijā pieauga līdz 25,5% no IKP, 2021. gadā sasniedza 26,6% no IKP, bet 2022. gadā: 26,5% no IKP. 2023. gadā ēnu ekonomika Latvijā samazinājās līdz 22,9% no IKP. Savukārt Lietuvā ēnu ekonomikas apjoma pieaugums, gandrīz katru gadu vērojams no 2014. līdz pat 2023. gadam. Proti, Lietuvā: 2014. gadā tas bija 12,5% no IKP, pieaugot līdz 18,2% 2019. gadā, un, attiecīgi, 20,4%, 23,1%, 25,8% un 26,4% no IKP 2020., 2021., 2022. un 2023. gados. Igaunijā, atbilstoši mūsu datiem, ēnu ekonomikas apjoms ir bijis mainīgs- tam gan pieaugot, gan samazinoties. Piemēram, 2014. gadā, ēnu ekonomikas apjoms Igaunijā bija 13,2% no IKP, 2015. gadā: 14,9% no IKP, bet 2017. gadā: 18,2% no IKP, 2020. gadā: 16,5% no IKP, savukārt 2023. gadā: 17,9% no IKP.

Atbilstoši jaunākajiem ēnu ekonomikas indeksa datiem, ēnu ekonomikas apjoms Latvijā 2024. gadā ir turpinājis mazināties, sasniedzot 21,4% no IKP, kas ir par 1,5 procentpunktiem mazāk, salīdzinājumā ar 2023. gadu. Ēnu ekonomikas samazinājums 2024. gadā ir vērojams arī Lietuvā: -1,7 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2023. gadu, sasniedzot 24,7% no IKP. Igaunijā, 2024. gadā, ēnu ekonomika ir palielinājusies līdz 19,5%, kas ir par 1,6 procentpunktiem vairāk kā gadu iepriekš. Lai arī Igaunijā joprojām ir zemākas ēnu ekonomikas apjoms starp Baltijas valstīm, šis ir augstākais ēnu ekonomikas apjoma rādītājs valstī kopš 2009. gada, kad uzsākām veikt ēnu ekonomikas mērījumus Baltijas valstīs.

Pētījuma kopsavilkums

Ēnu ekonomikas indeksa pētījuma rezultāti liecina, ka Latvijā, Igaunijā un arī Lietuvā nozīmīgākā ēnu ekonomikas komponente 2024. gadā bija aplokšņu algas. Latvijā aplokšņu algas, no kopējās ēnu ekonomikas, veidoja 50.0% (48.2% 2023. gadā), Igaunijā: 43.9% (45.3% 2023. gadā), bet Lietuvā 36.9% (35.5% 2023. gadā). Neuzrādītie ieņēmumi Latvijā 2024. gadā sastādīja 24.6% (25.8% 2023. gadā) no kopējās ēnu ekonomikas, bet neuzrādīto darbinieku komponente: 27.4% (26.0% 2023. gadā). Neuzrādītie darbinieki, Igaunijā, 2024. gadā, bija 30.2% (32.0% 2023. gadā) no kopējās ēnu ekonomikas, bet neuzrādītie ieņēmumi: 25.9% (22.7% 2023. gadā). Savukārt Lietuvā, neuzrādītie ieņēmumi 2023. gadā sastādīja 36.8% no kopējās ēnu ekonomikas (34.5% 2023. gadā), bet neuzrādīto darbinieku komponente: 26.3% (30.0% 2023. gadā).

2024. gadā, salīdzinājumā ar 2023. gadu, gan Latvijā, gan Lietuvā vērojams vidējās algas daļas (%), ko uzņēmēji slēpj no valsts, jeb aplokšņu algu samazinājums. Proti, Latvijā aplokšņu algas samazinājās par 2,9 procentpunktiem un sasniedza 20,7%, bet Lietuvā: par 2.7 procentpunktiem, sasniedzot 18,1%. Savukārt Igaunijā aplokšņu algas 2024. gadā pieauga līdz 17.2%, kas ir par 0.7 procentpunktiem vairāk, salīdzinoši ar 2023. gadu.

Ienākumu (peļņas) neuzrādīšanas jomā, 2024. gadā, salīdzinoši ar 2023. gadu, vērojams pieaugums visās trīs Baltijas valstīs, bet vislielākais Igaunijā, kur tā palielinājās no 9.5% uz 12.1% (+2.6 procentpunkti). Tomēr, Igaunijā joprojām saglabājas viszemākais peļņas neuzrādīšanas apjoms Baltijas valstu starpā. Visaugstākais tas ir Lietuvā: 20.5% 2024. gadā, kas ir par

Pētījuma kopsavilkums

+0.9 procentpunktiem vairāk, salīdzinoši ar 2023. gadu. Latvijā peļņas neuzrādīšana 2024. gadā pieauga par 0.6 procentpunktiem un sasniedza 15.2%.

Atbilstoši jaunākajiem ēnu ekonomikas indeksa datiem, 2024. gadā, salīdzinājumā ar 2023. gadu, visās trīs Baltijas valstīs vērojams samazinājums darbinieku neuzrādīšanas apjomā. Proti, Latvijā darbinieku neuzrādīšana (vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma) 2024. gadā sasniedza 10.9% (-0.8 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2023. gadu), Lietuvā: 11.7% (-3.7 procentpunkti), bet Igaunijā: 10.6% (-0.1 procentpunkti).

Nemot vērā salīdzinoši augsto aplokšņu algu proporciju ēnu ekonomikā visās trīs Baltijas valstīs, jautājām uzņēmumu vadītājiem "Kāda ir aptuvena varbūtība (0-100%) tikt "noķertam" tipiskajai kompānijai Jūsu nozarē, ja kompānija maksā aplokšņu algas?". Atbilstoši rezultātiem, vislielākā proporcija uzņēmēju uzskata, ka ir "76-100%" varbūtība tikt pieķertam: šādi atbildēja 42.1% aptaujāto Lietuvas uzņēmēju, kā arī 28.7% aptaujāto Igaunijas uzņēmēju un 33.1% aptaujāto Latvijas uzņēmēju. Attiecīgi, 9.2% Lietuvas, 11.3% Igaunijas un 8.7% Latvijas uzņēmēju atbildēja, ka iespējamība tikt pieķertam ir robežās no "51-75%", bet 21.4% Lietuvas, 27.3% Igaunijas un 22.4% Latvijas uzņēmēju atbildēja, ka iespējamība tikt pieķertam ir robežās "31-50%". 4.1% Lietuvas, 2.5% Igaunijas un 7.2% Latvijas uzņēmēju uzskata, ka iespējamība tikt pieķertam maksājot aplokšņu algas ir "0%", t.i. uzņēmumus nav iespējams pieķert.

Pētījuma kopsavilkums

Uzdevām respondentiem arī jautājumu "Kādas būtu sekas, ja kompānija Jūsu nozarē tiktu piekerta par nepatiesu radītāju sniegšanu?". 5.1% respondentu Latvijā, 6.0% Lietuvā un 9.4% Igaunijā atbildēja ar "nekas nopietns". 35.2% respondentu Latvijā, 40.0% Lietuvā un 30.2% Igaunijā uz šo jautājumu atbildēja ar "nopietna soda nauda, kas ietekmētu kompānijas konkurētspēju". Savukārt 20.4% aptaujāto Latvijas uzņēmumu vadītāju, 12.4% Lietuvas un 17.6% Igaunijas ar "kompānija būtu spiesta pārtraukt savu darbību".

Papildus mērījumiem attiecībā uz reģistrēto uzņēmumu iesaistīšanos ēnu ekonomikā, mēs aprēķinām arī neregistrētas uzņēmējdarbību proporciju Baltijas valstīs. Saskaņā ar mūsu aplēsēm, preču vai pakalpojumu daudzums no kopējā apjoma, ko sniedz neregistrētie uzņēmēji Latvijā, Lietuvā un Igaunijā 2024. gadā (2023. gadā), bija, attiecīgi, 10.1% (8.8%), 9.4% (8.4%) un 8.6% (6.5%%).

Atbilstoši mūsu rezultātiem, vispārējais kukuļdošanas līmenis (procents no ienākumiem, ko firmas maksā neoficiālos maksājumos lai "nokārtotu lietas") Latvijā samazinājās no 10.0% 2023. gadā uz 9.3% 2024. gadā, jeb par 0.7 procentpunktiem. Savukārt vispārēja kukuļdošanas līmeņa pieaugums vērojams Igaunijā (par 0,8 procentpunktiem), un, Lietuvā (par 2,4 procentpunktiem): sasniedzot, attiecīgi, 7.0% un 10,5%.

Pētījuma kopsavilkums

Mūsu pētījuma rezultāti arī parāda, ka visās Baltijas valstīs, 2024. gadā, salīdzinoši ar 2023. gadu, ir palielinājusies vidējais % no līguma summas lai nodrošinātu valsts pasūtījumu. Sevišķi izteikts pieaugums vērojams Igaunijā, kur vidējais % no līguma summas lai nodrošinātu valsts pasūtījumu palielinājies no 3.3% 2023. gadā uz 7.4% 2024. gadā (par 4.1 procentpunktiem, jeb vairāk kā divas reizes). Latvijā šajā komponentē vērojams pieaugums par 0.3 procentpunktiem, 2024. gadā sasniedzot 7.8%, bet Lietuvā: par 2.0 procentpunktiem, līdz 9.9%.

Visaugstākais ēnu ekonomikas līmenis 2024. gadā Latvijā ir vērojams Kurzemē (24.2%), kam seko Latgale (22.7%), Vidzeme (22.2%), Rīgas reģions (21.2%), un Zemgale (18.0%). Nozaru griezumā visaugstākais ēnu ekonomikas īpatsvars Latvijā joprojām ir būvniecības nozarē: 33.8% (-0.4 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2023. gadu). Ēnu ekonomikas apjoms 2024. gadā mazumtirdzniecībā Latvijā sasniedza 26,2% (27,0% 2023. gadā), pakalpojumu sektorā: 23,6% (26,4%% 2023. gadā), ražošanā: 17,3% (18,9% 2023. gadā), bet vairumtirdzniecībā: 13,0% (13,0% 2023. gadā).

Attiecībā uz attieksmi, uzņēmumi Baltijas valstīs joprojām ir relatīvi apmierināti ar Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbību kas, atbilstoši jaunākajiem datiem, tiek nedaudz augstāk vērtēta Lietuvā. Proti, skalā no 1-5, kur 5 nozīmē ļoti lielu apmierinātību, 2024. gadā apmierinātība ar VID Latvijā pieauga līdz 3,60 (3,47 2023. gadā), un tādu pašu vērtējumu ieguva arī Igaunijā- kas gan ir samazinājums no 3.76 2023. gadā. Savukārt Lietuvā 2024. gadā uzņēmēju apmierinātība ar VID

Pētījuma kopsavilkums

tika vērtēta ar 3.72 (3.75 2023. gadā). Pētījuma rezultāti liecina, ka 2024. gadā, salīdzinot ar 2023. gadu, Latvijā un Lietuvā ir uzlabojusies uzņēmēju apmierinātība ar valsts nodokļu politiku: no 2,60 2023. gadā uz 2,65 2024. gadā Latvijā; no 2,84 uz 3,09 Lietuvā. Savukārt Igaunijā vērojama viszemākā uzņēmēju apmierinātība ar nodokļu politiku Baltijas valstu starpā, tai mazinoties no 2.58 2023. gadā uz 2.12 2024. gadā.

2024. gadā, salīdzinot ar 2023. gadu, samazinājusies arī Igaunijas uzņēmēju apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti: no 3.20 uz 2.93. Atbilstoši jaunākajiem pētījuma rezultātiem, uzņēmēju apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti nedaudz pieaugusi Latvijā: no 3,04 2023. gadā, uz 3,06 2024. gadā; Lietuvā: no 2,95 uz 3,00. Savukārt apmierinātība ar valdības atbalstu uzņēmējiem Latvijā, 2024. gadā, salīdzinot ar 2023. gadu ir samazinājusies līdz 2.52 (2.57 2023. gadā), Igaunijā: līdz 2.32 (2.43 2023. gadā), bet Lietuvā nedaudz pieaugusi: vērtējums 2.79 (2.77 2023. gadā).

Kopš 2016. gadā Baltijas valstīs mērām arī t.sk. uzņēmēju "nodokļu morāli", jautājot uzņēmējiem vai "Jūsu nozares uzņēmumi uzskata, ka krāpšanās ar nodokļiem vienmēr ir attaisnojama, ja rodas tāda iespēja". Pētījuma dati liecina, ka 2024. gadā, augstāka nodokļu morāle ir Latvijā, kur, skalā no 1-5, kur 1 nozīmē ka pilnībā nepiekrīt augstākminētajam apgalvojumam, bet 5 - ka pilnībā tam piekrīt, vidējais vērtējums 2024. gadā bija 1,7. Igaunijā šis vērtējums bija 1,9, bet Lietuvā: 2,0.

Pētījuma kopsavilkums

Izmantojot regresijas analīzi, mēs identificējām vairākus faktorus, kas veicina Baltijas valstu uzņēmēju iesaistīšanos ēnu ekonomikā. Regresijām izmantojām apkopotus datus no trīspadsmit aptauju kārtām, kas veido paneli, aptverot laika posmu no 2010. līdz 2024. gadam, balstoties uz aptuveni 1500 uzņēmumu aptauju katrā aptaujas kārtā. Atkarīgais mainīgais visās regresijās ir uzņēmuma iesaistīšanās ēnu ekonomikā. Neatkarīgie mainīgie ir dažādi uzņēmuma raksturlielumi, attieksmes, sektora fiktīvie mainīgie, reģiona un gada fiksētie efekti.

Regresiju koeficienti norāda, ka uztvertā varbūtība tikt pieķertiem par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un sodu ietekme attiecībā uz tendenci iesaistīties ēnu ekonomikā saskan ar racionālas izvēles modeļu prognozēm. Proti, jo augstāka ir uztvertā pieķeršanas varbūtība un jo lielāki sodi, jo mazāka iesaistīšanās ēnu ekonomikā. Regresiju analīze parāda, ka tieši uztvertās pieķeršanas varbūtībai ir ļoti būtiska ietekme uz iesaistes ēnu ekonomikā mazināšanu. Šie rezultāti norāda uz iespējamo politikas iniciatīvām instrumentu ēnu ekonomikas apjoma samazināšanai, proti, palielinot varbūtību, ka tie uzņēmēji, kas iesaistās ēnu ekonomikā, tiks pieķerti.

Regresiju rezultāti parāda, ka tolerance attiecībā uz izvairīšanos no nodokļu maksāšanas ir pozitīvi saistīta ar neuzrādīto ienākumu līmeni, t.i., uzņēmēji, kas izvairīšanos no nodokļu maksāšanas uzskata par pieļaujamu rīcību, ēnu ekonomikā iesaistās vairāk. Tolerances attiecībā uz izvairīšanos no nodokļu maksāšanas mērīšanai ir arī svarīga loma kā kontroles mehānismam lai novērtētu ēnu ekonomikas aktivitātes apjomu tēmas jūtīguma dēļ.

Pētījuma kopsavilkums

Regresiju rezultāti arī apliecina, ka uzņēmumu apmierinātība ar nodokļu politiku un valsts atbalstu ir negatīvi saistīta ar iesaistīšanos ēnu ekonomikā, t.i., neapmierināti uzņēmumi ēnu ekonomikā iesaistās vairāk, apmierināti uzņēmumi - mazāk. Analizējot katru no četriem apmierinātības rādītājiem atsevišķi, mēs secinām, ka ēnu aktivitāte ir visvairāk saistīta ar neapmierinātību attiecībā uz biznesa likumdošanas kvalitāti un Valsts ieņēmumu dienestu, kam seko apmierinātība ar nodokļu politiku un valsts atbalstu uzņēmējiem.

Vēl viens būtisks (un statistiski nozīmīgs) faktors, kas nosaka iesaistīšanos ēnu ekonomikā, ir uzņēmuma lielums: mazāki uzņēmumi (tādi, kuros ir mazāk darbinieku) ēnu ekonomikas aktivitātēs iesaistās vairāk nekā lielāki uzņēmumi. Regresiju rezultāti arī parāda, ka jaunāki uzņēmumi vairāk iesaistās ēnu aktivitātēs, nekā vecāki uzņēmumi. Iespējamais izskaidrojums šīm abām tendencēm ir tāds, ka mazas un jaunas firmas izmanto nodokļu nemaksāšanu kā līdzekli, lai konkurētu ar lielākiem un vairāk pieredzējušiem konkurentiem. Regresiju rezultāti arī apliecina, ka būvniecības nozares uzņēmumi mēdz iesaistīties ēnu aktivitātēs vairāk, nekā uzņēmumi citās nozarēs.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Uzņēmēju aptauja

SSE Riga ēnu ekonomikas indekss tiek veidots, izmantojot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas uzņēmumu īpašnieku/ vadītāju ikgadējo aptauju, kas izstrādāta pēc Putniņa un Saukas (2015) metodes. Aptaujas tiek rīkotas katru gadu februārī – aprīlī, un to laikā tiek uzdoti jautājumi par ēnu ekonomiku iepriekšējo divu gadu laikā. Piemēram, 2025. gada janvārī – martā veiktās aptaujas laikā tika apkopota informācija par ēnu ekonomiku 2024. un 2023. gadā. Lai nodrošinātu konsekventas atbildes, secīgi veiktās aptaujās viens gads pārklājas (piem., apkopojot informāciju par 2022. gada ēnu uzņēmējdarbību aptaujās, kas veiktas 2024. un 2025. gadā).

Aptaujāto uzņēmumu izlasi mēs veidojam nejaušā stratificētā kārtībā, katrā valstī nodrošinot uzņēmumu daudzumam proporcionālu pārstāvniecību. Strādājot ar aktīvajiem uzņēmumiem katrā Baltijas valstī (izmantojam *Orbis* datubāzi, kuru uztur *Bureau Van Dijk*), par katru no tām mēs izveidojam lieluma kvintiles (izmantojot aktīvu uzskaites vērtību), un no katra lieluma kvintiles, izmantojot nejaušu atlasī, tiek atlasīta vienāda apjoma izlase. Pavisam katrā valstī tiek veiktas vismaz 500 telefonintervijas katrā no valstīm. 2025. gada aptaujā tika aptaujāti 502 respondenti Lietuvā, 500 respondenti Igaunijā un 506 respondenti Latvijā. Aptauja 2025. gadā tika veikta sadarbībā ar Norstat Latvija.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Indeksa aprēķināšana

Ar indeksu tiek mērīts ēnu ekonomikas lielums procentos no IKP.

IKP mērīšanai pastāv trīs vispārlietotas metodes: apjoma, izdevumu un ieņēmumu pieeja. Mūsu indeksa pamatā ir ieņēmumu pieeja, saskaņā ar kuru IKP tiek aprēķināts kā darbinieku bruto atlīdzības (bruto personīgie ienākumi) un uzņēmumu bruto saimnieciskās darbības ienākumu (bruto uzņēmumu ienākumi) summa. Indekss tiek aprēķināts trīs posmos:

- i) izmantojot anketā norādītās atbildes, tiek aplēsts līmenis, kādā netiek uzrādīta darbinieku atlīdzība un uzņēmumu saimnieciskās darbības ienākumi;
- ii) tiek aplēsta katra uzņēmuma ēnu ražošana kā vidējais svērtais rādītājs no neuzrādītās darbinieku atlīdzības un uzņēmuma saimnieciskās darbības ienākumiem, un svērums rāda darbinieku atlīdzības un uzņēmumu saimnieciskās darbības ienākumu īpatsvaru IKP sastāvā;
- iii) tiek aprēķināts ēnu ražošanas vidējais, ar ražošanu svērtais lielums dažādiem uzņēmumiem.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Pirmajā posmā uzņēmuma i neuzrādītie saimnieciskās darbības ienākumi $UR_i^{Operating\ Income}$ tiek aplēsti tieši, izmantojot attiecīgo anketas jautājumu. Savukārt neuzrādīto darbinieku atlīdzību veido šādi divi elementi: i) neuzrādītā jeb aplokšņu alga un ii) neuzrādītais darbinieku skaits. Abi kopā šie elementi rāda uzņēmuma i kopējo neuzrādīto darbinieku atlīdzības daļu:

$$UR_i^{EmployeeRemuneration} = 1 - (1 - UR_i^{Salaries})(1 - UR_i^{Employees})$$

Otrajā posmā par katru uzņēmumu tiek izveidots neuzrādīto personīgo ienākumu un neuzrādīto uzņēmuma saimnieciskās darbības ienākumu vidējais svērtais rādītājs, tādējādi tiek iegūta aplēse par neuzrādīto (ēnas) daļu uzņēmuma ražošanā (ienākumos):

$$ShadowProportion_i = \alpha_c UR_i^{EmployeeRemuneration} + (1 - \alpha_c) UR_i^{OperatingIncome}$$

kur α_c ir darbinieku atlīdzības (*Eurostat* D.1 postenis) attiecība pret darbinieku atlīdzības kopsummu un uzņēmumu bruto saimnieciskās darbības ienākumiem (*Eurostat* B.2g un B.3g postenis). Mēs aprēķinājām α_c katrai valstij, kas ir c , katrā gadā, izmantojot *Eurostat* datus. Ir svarīgi izmantot vidējo svērto rādītāju par neuzrādītajiem lielumiem, nevis vienkārši vidējo lielumu, lai ēnu ekonomikas indeksu varētu traktēt procentos no IKP.

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

Trešajā posmā tiek izmantots neuzrādītās ražošanas vidējais svērtais lielums, kas ir *ShadowProportion_i*, uzņēmumiem *c* valstī, lai iegūtu attiecīgās valsts ēnu ekonomikas indeksu:

$$INDEX_C^{Shadow\ Economy} = \sum_{i=1}^{N_c} w_i ShadowProportion_i$$

Svērumi, kas ir w_i , ir katra uzņēmuma relatīvais piensesums valsts IKP, kas tiek tuvināti, izmantojot uzņēmuma maksātās algas relatīvo lielumu. Tāpat kā otrajā posmā, arī šajā posmā ir svarīgi izmantot svērumu, lai ēnu ekonomikas indeksu izteiktu procentos no IKP.

Nobeiguma posmā mēs izmantojam metodoloģiju, kas izmantota Pasaules Ekonomikas foruma (*World Economic Forum*) sagatavotajā Globālās konkurētspējas ziņojumā (*Global Competitiveness Report*), un piemērojām $INDEX_C^{Shadow\ Economy}$ svērto slidošo vidējo, ņemot datus no divām jaunākajām aptaujām. Tam ir vairāki iemesli tostarp i) tādējādi tiek palielināts pieejamās informācijas apjoms un attiecīgi indeksa precizitāte, jo tiek sniegts lielāka apjoma paraugs, un ii) tādējādi rezultāti ir mazāk jutīgi pret konkrēto laiku, kurā aptauja tiek apstrādāta.

Svērumu shēmā ietverti divi elementi, kuri savstarpēji pārklājas:

i) lielāks svēruma tiek piešķirts jaunākajai aptaujai, jo tajā ietverta jaunāka informācija (pagātnes informācija tiek „diskontēta”),

Indeksa veidošanai izmantotās metodes

ii) lielāks svērums tiek piešķirts lielāka apjoma paraugiem, jo tajos ietverts lielāks informācijas apjoms.

Saskaņā ar Pasaules Ekonomikas foruma pieeju tiem gadiem, par kuriem nav laika rindu no iepriekšējām aptaujām (2009. gada un 2010. gada rezultāti, kuru pamatā ir 2011. gadā veiktā pirmā aptauja), indeksa pamatā ir tikai viena aptauja. Attiecīgi indeksa aplēses par pirmajiem diviem gadiem (2009. gadu un 2010. gadu) ir jutīgākas pret izlases kļūdām nekā turpmākās aplēses par gadu, kurām izmantots lielāka apjoma paraugs un slīdošais vidējais. Lai varētu veikt salīdzinājumu starp valstīm, mēs piemērojam konsekventu metodoloģiju, aprēķinot ēnu ekonomikas indeksu katrā Baltijas valstī.

Pateicamies SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centram par finansiālo atbalstu ēnu ekonomikas indeksa datu vākšanai 2024. gadā, NORSTAT LATVIJA par datu vākšanu un mūsu sadarbības partnerim — Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamerai par kopīgu darbu konferences „Ēnu ekonomika Latvijā” rīkošanā. Pateicamies arī visiem uzņēmējiem, kuri piekrita piedalīties intervijās.

SSE RIGA